

Nyolcvanadik születésnapján a Salgótarjáni Bányász T.C. Természetbarát Szakosztálya bensőséges ünnepségen emlékezett egyik alapító tagjára, és Szlovacsek Gyula szakosztályi intéző méltatta a népszerű „Roki bácsi” munkásságát. A megemlékezést követően Hepka József szakosztályvezető adta át a turistatársak ajándékát. Aztán tagja volt a Budapesti Egyetemi Turista Egyesületnek is. 1973-ban részt vett az eresztvényi hegymászó találkozón. Még idős korában is kedélyes, jó humorú ember volt, aki nyugdíjazásáig ipari iskolai igazgatóként tevékenykedett Salgótarjában. Ott is hunyt el 1974. április 27-én. Hamvait – végakarata szerint – Iglón, a városi temetőben található családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

Születésének 120. évfordulóján, 2007. április 28-án, *Rokfalusy Lajos emléktúrát* szervezett a Nógrád megyei Természetbarát Szövetség. Az útvonal Salgótarján, Tánics Szakközépiskola–Pipis-hegy–Karancs–Somos-Salgóvár–Ponyi-pusztá–Pécskö–Salgótarján, Tánics Szakközépiskola volt. 2007. november 4-én a Pécskö csúcsán lévő oszlopon Rokfalusy emléktáblát helyeztek el, Nyíri László pedig beszédet mondott, a kiváló hegymászóra és turistára emlékezve.

Túráinak leírása, miként „Életem útja” című életrajzi könyve is kéziratban maradt. Mert, hogy mindkettőt elkészítette, azt maga közölte a nyilvánossággal. Sorsuk azonban ismeretlen.

Időskori arcképe

Polgárdy Géza

Tükör a Balatonról

A hetven éve elhunyt Móricz Zsigmond Balaton-képe

Móricz Zsigmond hetven éve halott. Már életében eldőlt, hogy a magyar irodalom egyik legnagyobb jelentőségű és hatású alakja. Az 1945 utáni évtizedekben pedig kiemelt szerepet kapott a hivatalos kánonban, mint a két világháború közötti magyar társadalom, különösen a parasztság és a dzsentri életének kritikai hangú ábrázolója. A Móricz iránti olvasói érdeklődés, nyilván a kötelező olvasmány jellege miatt, az évtizedek alatt alaposan elhalványult. Az utóbbi években, nem utolsósorban a kortárs írók (Estherházy Péter, Grecsó Krisztián) munkái nyomán, egyes irodalomtörténészek (Szilágyi Zsófia) kutatásai eredményeként, Szabó István új Rokonok feldolgozása hatására, és immár két megjelent naplóköte miatt ez az állapot megváltozott. Móricz újra a közönség és az irodalomtudomány érdeklődésének fókuszába került.

Jelen írás a riporter Móricz újrafelfedezésére tesz kísérletet egy zavarba ejtő téma kapcsán. Móricz és a Balaton. Bár jól tudjuk, a „magyar tenger”, szívünknek oly kedves tavunk a XIX. század óta jelen van a magyar irodalomban költők és írók jóvoltából, Móricz nevét hallván csak keveseknek jut eszébe, hogy erről is írhatott.

Pedig közismert, hogy Móricznak több mint harminc évig volt vasúti szabadjegye, keresztül-kasul bejárta az országot, nem volt annak olyan szeglete, amelyben meg ne fordult volna. Úgy ismerte az embereket, mint a gyermekeit. Mindenhová elment, ahonnan valamilyen izgalmas esetről hallott, ahol érdekes emberekkel válthatott szót életükről és az ország sorsáról, mindannyiunk közös ügyeiről. Ezekről az útajairól megirandó témák tuatájával érkezett mindig haza, és rögtön hozzá is fogott azok földolgozásához. Némelyikből újságcikk lett, publicisztika, sajátos móriczos „riport”, másokból novella vagy akár egy regény magja. Mégis Móricz elsősorban az Alföld, a Tiszántúl írója, szépirodalmi műveinek, regényeinek és elbeszéléseinek általában ez a táj a színtere, az itt élő emberek a szereplői, hősei, az ő sorukban mutatja meg a XX. század első fele Magyarországnak társadalmi és egyéni létproblémáit.

Móricz újságírói tevékenysége kezdetén nem, vagy alig írt riportot. Ez nem az ő műfaja volt, alkata, művészi habitusa mind ellentmondott a friss szenzáció hajhászásának. Az 1910-es ököritői tüzvész azonban olyan esemény volt, amely lehetőséget adott számára, hogy lassúbb járású és mélyebb szántású írásművészetét érvényesítse a riport műfaján belül is. Sajátos módon alakította a riport műfaját céljaihoz, gondolkodásmódjához, világnézetéhez. Az aktuális, egyszeri, közvetlen élmény csak kiindulópont, amelyet gondolati és érzelmi elemekkel gazdagon megtűzdelte elmélkedések követnek. Gyakran alig tudjuk eldönteni, publicisztika vagy szépirodalom, amit olvasunk.

Móricz nagy alkotói korszakának első két évtizedében kevés számú a publicisztikai termés, 1930-tól haláláig azonban – részben nyomasztó anyagi gondjai enyhítése miatt is – a publicisztika válik egyik fő foglalatosságává, ezen belül is a riportírás. Élete utolsó tizenkét évében jóval több riportot írt, mint az megelőző teljes írói pályáján. Ezek a riportok minőségükben is mások a korábbiaknál. Bár továbbra is jellemzi őket a filozofikus szemlélet és a szépirói igényesség, előtérbe kerül a valóság iránti szenvedélyes érdeklődéséből fakadó aktuális tárgyyszerűség.

Az alábbiakban Móricz hat, balatoni tárgyú publicisztikájáról, „riportjáról” lesz szó. Különösen érdekes lehet, hogy mit láthatott meg, mit tartott megírásra érdemesnek a Balatonról ez a Tiszántúlon született, Észak-Magyarországon és az Alföldön nevelkedett nagy alkotó, aki ezernyi szállal kötődött életében és művészetében az ország keleti feléhez, s aki a *Nyugat* szerkesztője volt és a *Kelet Népe* címmel adott ki folyóiratot.

Tavaszi. Az 1910 és 1930 közötti alkotói periódusban két balatoni tárgyú írása született, mindkettő az 1920-as évek második felében: a *Két szép asszonnyal a Balatonon* egy 1925. július 24-i balatonfüredi emlék földolgozása, amely *Az Est*-ben jelent meg július 30-án, a másik *Ég a haraszt* címmel a *Pesti Napló* 1927. március 27-i számában volt olvasható egy négy nappal előtti zamárdi útról. Mindkét írás sajátos műfajú. Tudósítások, riportok, amelyekben a riportert valamilyen történetet mond el, a közép-pontban látszólag a földolgozott esemény, a cselekmény áll, melyről személyes élménye és véleménye van, de egy ponton az írás átvált publicisztikából szépirodalomra. Móricz az elsőt kis szimbolikus-filozofikus elbeszéléssé alakítja, amelyben a Balaton csak a kiindulópontot és a hangulati hátteret adja, de erről majd még később...

Az *Ég a haraszt* a tavaszi Balaton korabeli képét, hangulatát adja vissza sajátos móríci hangszerelésben. A balatoni kirándulásra érkezett író ujjongó lelkesedéssel festi le az elé táruló természeti szépséget. *„Milyen szép a Balaton! Mint egy kiterített óriási nagy zöld selyemkendő. Világoszöld a bordűrje s beljebb dús, súlyos, nehéz, tömör, sötétkék, szinte lila, s miriád apró fodrot ver benne a mélyben lüktető élet, vagy a magasból lecsapó létezés.”* Költőien tárgyyszerű a riportnyitó helyszínleírás. De már a harmadik mondat végén felsejlik valami fenyegető hangulat. Többről lesz itt szó, mint a balatoni táj dicsérete. Lassan, szinte mint balladai homályból bontakozik ki, hogy az író urakkal, zamárdi gazdákkal beszélget. Büszkék a balatoni táj által is biztosított jómódukra és korholják az itt élő népet, amely szerintük visszaél a természet adta gazdagsággal, lopja a halat és nem akar napszámba menni. Az egyik úr nemtörődő módon rágyújtás után eldobja az égő gyufát, s lángra lobbantja vele a harasztot. *„Vörös, apró lángok libbennek fel s az urak cigarettára gyújtanak mellette. A láng ottmarad a száraz, barnára szikkadt harasztban s vidáman csibegnek, csobognak, mint a parton a hullámok.”* Egyszerű, konkrét kis esemény – szinte szárazon pontos leírás. Most nem lesz ebből országos tüzvész. De Móricz egy pillanat alatt szimbolikus jelentőségűvé emeli a banális eseményt. *„Vörös, apró lángok haladnak körben előre, és feketén hagyják maguk között a kimart, égett helyet. Füstbe borul a Balaton halvány képe s úgy nő a tűz, mint a sárkány, nagy feje és hosszú farka van, a csövája magasabb fűcsomókat ér s országosan lobog. Az alkonyodó sötétben mintha ezer gyertya égne.”* A Balatonnál vagyunk, a tavaszi táj tökéletes leírását kaptuk Móricztól, de az író elsősorban nem ez érdekli. Emberekkel, sorsokkal, vágyakkal és lehetőségekkel találkozott itt Zamárdiban, a Balaton partján is, valójában ezért jött ide, ez az, amit meg kell írnia. A magyar embert, a magyar sorsot – a Horthy-Magyarországon, amely – aliusque et idem – talán más, de mégis ugyanaz, akár az Alföldön, akár a Balaton mellékén járunk: *„Életek a parton, életek a vízben, a levegőben: milyen furcsa, mennyi élet van.”*

Nyár. Már említettük első balatoni tárgyú publicisztikáját, a *Két szép asszonnyal a Balatonon*-t. Ez az írása sokkal inkább kis filozofikus elbeszélés, mint riport, noha egy konkrét nyári nap – 1925. július 24-e – élményeire hivatkozik. Az írás – ha egyáltalán – fiktív riport. Az író csónakázni indul, és *„a part nyüzsgő asszonyvásárából két szép nőt s kettőt, hogy egymásra vigyázzanak”*, magával hív. A négy asszony: az Emlékezet, a Remény, illetve a Jövő és maga az Idő, akik azonban csak az írás utolsó mondataiban kerülnek elő. Mint látjuk, Móricz szimbolikus alakokat idéz meg, hogy az emberélet útjának felén túljutva, egyéni és az egész országot, a magyarságot ért sorstragédiákkal a háta mögött számot vessen pillanatnyi helyzetével, bepillantasson jövőjébe. A kikötőből a két szépasszonnyal, az Emléke-

zettel és a Reménnyel csónakázik ki a Balaton nyílt vizére. Az író számára a ragyogó nyári víztükör egyben sorsának tükré is. Az ártatlannak tetsző, ám halálosan pontos tájleírás hihetetlenül sokat mond el az íróról, magáról. *„A víz, s itt van a víz, a Balaton vize. Milyen különös egy víz. Tejfehér. Olyan fehér, mint a savó, mit válába öntenek, a szopós malacoknak, sűrű, fehér, az evező egy araszra sem látszik benne, szinte zsirosan fehér és vastag és nehéz és az ember nézi a mélységét, s nem érzi a veszélyt s el lehet képzelni, hogy erős vágy és akarat végigfut a színén hosszú árnyéklábakkal, mint a csibor. Fehér habok pattognak az evező nyomán s tova vezérlik a tekintetet, mily szép az élet árja, így boldog kora délután...”* Ezt a leírást csak Móricz adhatta a Balatonról. Mennyire más ez a tömör, súlyos, már-már földhöz ragadtan nehézkes kép a csillámló nyári Balaton vizéről, mint Jókai romantikus elragadtatása, Krúdy impresszionista ecsetvonásai vagy Rónay György az ókori klasszikusokat idéző esendes életöröme ugyanannak kapcsán. A sokat szenvedett író egy pillanatra boldog a Balaton hullámain csónakázva. A boldogság leírására élete mélyrétegeiből találja meg a kifejező képeket. Közben már a nyílt vizen eveznek, az író és a két szépasszony az élet dolgairól beszélgetnek. A két tündéri nő látszólag önfeledten csacsog, de amit mondanak, több mint árulkodó: *„Két asszony vize vitt egy embert”* – mondja az Emlékezet, *„Mindig a nő húzza az ígát s a basa ül...”* – válaszol a Remény. A párbeszéd természetesen Móricz egyéni léletsorsát idézi meg, és jön is rögtön a pillanatnyi gondolati konklúzió, melyben a Balaton vize az élet mélységesen mély tengerének szimbólumává válik. A negyvenhat éves író, valóban túljutva az emberélet útjának felén, nem leli az igaz utat, meg van zavarodva. Ez a zavarodottság már-már a Babitsi Esti kérdés-mélységű filozofikus hangulatba ringatja, noha meg kell mondanunk, a kis írásban a formai megvalósítás se nem túl meggyőző, se nem túl szerencsés. De hát ez csak egy hírlapi újjgyakorlat volt Az Est-be.

A harmincas években érezhetően megváltozik Móricz publicisztikai hangja. A publicisztika már nem akar több lenni, mint ami, de az formájában hibátlan, tartalmában pontos és világos lesz. Semmi művészkedés. Nincs többé sejtetett szimbolikus mélység, a valóság precíz rögzítése mégis mennyivel többet mond. A kristálytisztá, átgondolt mondanivaló magától értetődően hozza magával a szépirodalmi igényű és értékű megfogalmazást. A publicisztikai kisprózában is újra az érett, legmagasabb színvonalú móríci hang szólal meg.

Mennyivel más az előzőeknél a *Pesti Napló*ban 1933. július 28-án megjelent *Balaton* című írása. Ez valódi riport. Két részből áll. Az első: szubjektív elemekkel, a sajátos móríci élményvilágból vett hasonlatokkal és ellentétbe állításokkal fűszerezett, pontos leírás a riport színhelyéről, a Balaton akkor még felfedezetlen szegletéről, Balatongyörökről és környékéről. Móricz a Balaton egyik legszebb panorámáját nyújtó kilátópontról, a *Szépki látóról* tekint a tájra. A hely a balatoní műút mellett található, ahonnan a környék lenyűgöző panorámája kápráztatja el ma is a látogatót. Móricz egyrészt itáliai utazásán megismert tájakhoz hasonlítja a kilátópontot: *„Ez valósággal a szárazföldi Taormina. Ahogy a szicíliai part a tenger csodálatos mezejére ráfekszik, itt az édesvízű Balaton simul sellői szelidséggel a part alá.”* Másrésztől mindegyre az általa oly jól ismert és szeretett alföldi, kunsági tájékkal veti össze a balaton panorámát, és el kell ismernie, hogy bár szépsége más, mégsem marad el amazétól. Aztán a kedvesnáló, tündéri leírást a kor hétköznapijainak kiábrándító voltát bemutató riport követi. Drága az élet a Balatonnál. És mi mindenért kell fizetni annak, aki egy kis idegnyugtató üdülésre, horgászásra vágyik: *„A Balaton maga egy olyan kincs egy ország birtokában, hogy ebből ki kell fizetni az állam minden adósságát. Csak hát bajok vannak. A klíma nem elég kedvező. Az idén nagyon rövid a szezon. Víz nincs, közlekedés nagyon gyatra. Fogast nem lehet kapni, csak ha bejött a budapesti gyors.”* – Ugye, ma is ismerős ez a hang.

És még egy nyári írás, ugyanarról a kirándulásról, melyből az előző riport született. Ez a *Magyarország* 1933. augusztus 6-i számában jelent meg. Móricz a Badaacsonyra kirándult, Kisfaludy Sándor házána ablaka alatt ül a hegyen. A balatoní táj, a badaacsonyí hegy múltba nyúló irodalom- és művelődéstörténeti emlékeivel most csak elmemozdító aprópó az író számára, hogy letűnt korok romlatlan világát állíthassa szembe a jelen súlyos gondokkal terhes világával. *„A mosoly még a régi, de az árnyék, az új. Komoly árnyékok úsznak a Balaton körül: banki terhek, és gazdaadósságok uszályos árnyai.”* Móricz szeliden figyelmeztet: Tudjunk szegények lenni! A balatonmelléki nép – nemesek és az egyszerű pór-nép – példája arra int, csak a mérsékelt életmód és életformák segíthetnek a magyarságnak a túlélésben. A balatoní táj, klíma magától értetődően sugallja ezt az életfelfogást. *„Nagyanyáink Himfy dalain nőttek fel, s még ők tovább plántálták, mint a kis kertek régi virágait és a tamariskust, a legigénytelenebb díszbokrot. A mérsékelt életmódnak és életformáknak világa volt ez. Ma a Balaton környéke már modern villák tündérkastélyaival és a hipermodern bűvészkatulya-házak ragyogó objektumaival van tele. De életünk lényege mégiscsak az, hogy tudunk szegények lenni. Fontosabb, hogy a lényegét megőrizzük: az életet és a jövő csiráit, mint a pillanat bőséges örömeinek telijét. [...] Könnyű virágozni a ta-*

vaszban, a nyárban: az a virtus, átélni a telet” (Szegények tudunk lenni). Naivnak tetsző szavak egy szigorú, sosem látott tragédiába rohanó korszakban. De sokszor a gyermeki ártatlanságukat megőrző nainak mondják ki azokat az egyszerű alapigazságokat, amelyek megmenthetnének egy nemzetet, megmenthetnék magát a világot is. *Tudjunk szegények lenni!* Móricz igazsága sajnos napjainkban is aktuális.

Ősz. Ha Balaton és ősz, természetesen szüret és bor. *Az Est*-ben 1932. október 9-én megjelent *Balaton szüret* című írás is sokkal inkább tárcanovella, mint riport, noha Móricz ebben sem tagadja meg önmagát. Kis szociológiai láttelepet is ad a füredi pincelátogatás résztvevőinek helyzetéről, 1932-ből. És az egyik vezérszólam persze megint a régi jó idők szembeállítására nyomasztó és korcs jelennel. Igen jellemző Móriczra az írás szelíden ironikus felütése, ahogy a természet megnyugtató, örök szépségét összeveti a társadalmi jelen lehangoló voltával. „*Fent ülünk a hegytetőn. Csodálatosan szép október elseje. Oly meleg van, mint júniusban. Szemben a tihanyi fok, alatta a Balaton. Tündéri látvány. Mindig ilyen szép volt, tíz éve is, húsz éve is, ha szép volt az ősz. Semmi sem mutatja a természetben, hogy 1932-ben vagyunk.*” Az enyhe balatoni szellő borzolva éjszakában, a füredi pince előtt, ahová azért hívta a gazda a társaságot, hogy ha már eladni nem tudja százhatvan hektó borát, legalább a vendégek igyának meg belőle egypár litert, a korszak néhány jellegzetes figurája szólal meg. Az öregek, mint megannyi öreg Toldi, csillogó szemmel és élénk temperamentummal idézik föl a múltat, amikor Magyarország még a vigalom hazája volt, és a férfiak öt-hat liter bort vágtak be egy-egy *pinceszagoláson*, hogy meg se kottyant. Egy egész, a jelenben idegenül megmaradt korszak tesz szemrehányást az ő szájukkal. De panasz és szemrehányás minden szava a középkorúaknak és a fiataloknak is. A frissen nyugalmazott ezredes nyugdíja kevés; a szőlősgazda azért kesereg, mert a bor ára olesó, a szőlő művelésének ára viszont drága; a fiataloknak pedig nincs állása. Ma már a szüret sem olyan, mint egykor volt. „*Magyarország a boldogság és vigalom hazája volt. Ebben az órában egy hónapon keresztül, míg a balatoni szüret állott, élő ember nem szunnyadt. Még a legkisebb hajlékban is nóta volt és muzsika meg tánc.*” Ezekkel a szavakkal, a múlt szép emlékezetét föllelevenítve zárja írását. Nem kell feltennie a kérdést, úgyis tudja azt mindenki: „*Lesz még egyszer ünnep a világon? A szű megtelik-e még az öröm borával?*” Most, 1932-ben, úgy tűnik, nincs biztos válasz. De hogy a régi jó világot még megélt öregúr, akár a *vén cigány*, mondja a záró szavakat, reménykedhetünk...

Tükör a Balatonról. Talán szimbolikus, hogy a Balatonról (is) szóló hosszabb riportja, a *Hévízi tükör* a *Nyugat*-ban jelent meg. Az 1930. szeptember 1-i keltezésű írás az augusztusi hévízi gyógyfürdőzés során tapasztaltakat dolgozza fel. Fürdőlevél, amelyben megismerkedhetünk jellegzetes figurákkal, neves vendégekkel és egyszerű, közrendű fürdőzőkkel. Megszólal benne Nagy Endre, a híres konferan-szié, nyugalmazott ezredes, földbirtokos, állami tisztviselő és a harmadosztályhoz tartozó, magát a sekély vízben áztató földműves. A téma: a fürdői állapotok és természetesen azonnal az ország állapota. „*Herceg Festetich Taszilónak pontosan akkora birtoka van, amekkora a Balaton, százhatezer hold. Keszthely városának tízezer lakosa van, s az összes városi birtok tizenhat hold. Egy államhivatalnok kiszámítja, hogy negyvenkét éves lett, s a nyugdíja kettőszáznegyven pengő. Ha még tíz évet szolgál, csak tizenöt pengővel nő a nyugdíja. Tehát beadja a nyugdíjazását. S összekötetései révén meg is kapja. Állami kölcsönből villát épített a Balaton partján [...] Tizenöt pengőért nem érdemes tovább szolgálnia, így viszont Eldorádóban él.*” Ez a *Rokonok* világa és már-már a *Nagy Lajos* hangja.

A sok országos gond mellett, persze, ott vannak a néha máig ismerős balatoni bosszúságok is. „*Siófokon halat rendeltem vacsorára. Azt felelték, ma nincs hal, nem jött Budapestről. – Én balatoni halat akarok. – Azt mi Budapestről kapjuk. A Balaton ki van adva egy részvénytársaságnak, s az Budapestről osztja el a halat egész Európának és a balatoni vendéglőknek.*”

Bárcsak úgy lenne, hogy Móricz balatoni riportjait már csak, mint történelmi dokumentumokat olvashatnánk. És ne lenne soha többé úgy, ahogy *Hévízi tükör*-ét zárja: „*A fekete vizeken a piros lótszok közt kis fekete gond tanyáz.*”

Vasvári Zoltán